

Verdi – Verdiego // Верді – Верді

Pantalone – Pantalone // Панталоне – Панталоне.

Поруч з іншими невідмінюваними іменниками іншомовного походження у польській мові виділяється як унікальне питоме слово *widzimi się* (каприз, забаганка), що утворене шляхом злиття синтаксичної конструкції.

В обох мовах субстантивовані прикметники типу *наречений // narzeczony* відмінюються так, як ад'єктиви.

Специфічні форми відмінювання у польській мові мають складні слова, що утворені завдяки процесам зрощення прикметника та іменника. У таких словах відмінюються обидві частини; пор.: *Białystok – Białegostoku, Białemustokowi, z Białymstokiem* (укр. Білосток – Білостоку, з Білостоком), пор. також *dwudziestkipiątki, dwudziestcepiątce*. У слові *Wielkanoc* сучасною нормою є відмінювання другого кореня (*Wielkanocy*), хоча словники зазначають і як менш вживані форми *Wielkiejnocy, Wielkanoć, z Wielkanoćą* (пор. Великдень – Великодня, з Великоднем).

Особливістю українського відмінювання є зміни наголосу у словоформах, напр.:

рукі – рúки

земля – зéмлі

горá – гóри

весна́ – вéсни

зима́ – зíми.

6.3. Прикметник Przymiotnik

Прикметник має багатопланову лексико-синтаксичну природу: з одного боку, ад'єктив виявляє ознаки номінативно повнозначної частини мови, з другого, має лексичні значення, здатні реалізуватися лише за умови поєднання з іншими частинами мови, передусім з іменниками. У синтаксичному плані прикметник також виявляє свої дуалістичні властивості, оскільки здатний займати функціонально полярні позиції в реченні – як залежного атрибута, так і частини базового компонента – предиката¹⁵.

Внутрішня форма самої назви аналізованого класу слів (*прикметник // przymiotnik*) містить показники категоріального значення, відбиваючи властивість ад'єктива вказувати на ознаку (прикмету) предмета.

¹⁵ Див.: А. П. Грищенко, *Прикметник в українській мові*, Київ 1978; Т. Г. Линник, *Параметричні прикметники і їх становлення*, Київ 1982; І. В. Кононенко, *Прикметник у слов'янських мовах; Adjective classes: A cross-linguistic typology*, eds. R. M. W. Dixon, A. Y. Aikhenvald, Oxford 2004.

Загальнокатегоріальним значенням прикметників як класу слів є ознаковість. Прикметники позначають переважно стійкі, статичні, на відміну від дієслів, ознаки об'єктів. Водночас низка ад'єктивів може передавати тимчасову, а отже, нестійку й нестатичну ознаку. Постійний, регулярний або тимчасовий характер ознаки нерідко закладений у семантиці прикметника, пор.: *лінивий* (постійна ознака), *радісний* (тимчасова ознака), *chorowity* (регулярна ознака). Ще О. Потебня зазначав, що ім'я ознаки у прикметнику і назви дії в дієслові не мають відповідної субстанції, не піддаються зображенню самі по собі¹⁶. Отже, значення ознаковості, властиве передусім прикметникам і дієсловам, зближує їх; на цій основі розвинулись предикативні можливості ад'єктивів і дієслів¹⁷.

У морфологічних системах українських і польських, як і загалом слов'янських, прикметників виявляється більше подібностей, ніж розходжень¹⁸. В обох мовах прикметники мають категорії роду, числа й відмінка, узгоджувані з іменником. Водночас в українських і польських ад'єктивів є свої граматичні особливості. Зокрема, у формах множини польської мови виявляє себе категорія персональності, невластива українській мові:

prosty – *prości*
dobry – *dobrzy*.

Отже, морфологічні риси українських і польських ад'єктивів виявляються в системі граматично залежних категорій. При цьому прикметники мають ті самі категорії, що й іменники, не тільки тому, що у сучасних мовах пов'язані з ними формально-семантичним зв'язком, але й тому, що в індоєвропейській прамові ці класи слів не розрізнялися.

В українській і польській, як в усіх слов'янських, мовах виділяються якісні та відносні розряди прикметників. Серед відносних виділяють також присвійні. Якісні ад'єктиви можуть мати як повну, так і коротку форму, а також ступені порівняння. В окремі лексико-граматичні типи виокремлюються порядкові та займенникові прикметники. Основна семантика порядкових прикметників пов'язана з кількістю або місцем у ряді подібних предметів, напр.:

другий // *drugi*
сьомий // *siódmy*.

Займенникові прикметники передають присвійне, вказівне, означальне, питальне, неозначене, заперечне значення, напр.:

твій // *twój*
цей // *ten*.

¹⁶ А. А. Потебня, *Из записок по русской грамматике*, т. 3, Москва 1968, с. 60.

¹⁷ І. В. Кононенко, *Системні зв'язки дієслова та прикметника у слов'янських мовах*: [в:] *Життя у слові*, зб. наук. праць на пошану акад. В. М. Русанівського, відп. ред. В. Г. Скляренко, Київ 2011.

¹⁸ *Историческая типология славянских языков*, с. 76, 99.

У традиційній граматиці порядкові та займенникові прикметники розглядають у системі числівників і займенників (див. 6.4.1., 6.5.1.).

6.3.1. Лексико-граматичні розряди прикметників *Leksykalno-gramatyczne grupy przymiotników*

Серед численних класифікацій прикметників виділяється їхній поділ на лексико-граматичні розряди якісних та відносних. Ці дві групи ад'єктивів розрізняються між собою рядом суттєвих рис, що частково відображене у самих номінаціях „якісний” та „відносний”. Якісні прикметники передають якісну оцінку референта, відносні позначають ознаку через відношення до іншого референта, події, ознаки, дії.

Поділ прикметників на якісні та відносні (серед відносних як підрозряд – також на присвійні) успадкований українською та польською мовами з праслов'янської. При цьому якісні ад'єктиви є генетично первинними порівняно з відносними.

Правомірність розрізнення категорій якісних і відносних прикметників має не тільки генетичне та семантичне, але й морфологічне обґрунтування, оскільки саме з цими розрядами пов'язане функціонування морфологічних категорій, властивих лише прикметнику як частині мови, – категорії коротких і повних (членних) прикметників, а також категорії компаративності, притаманної також прислівникам, які мотивовані якісними прикметниками¹⁹.

Якісні значення прикметників є універсальними, через що такі ад'єктиви є в різних мовах, у тому числі в усіх слов'янських. Якісні прикметники в українській та польській мовах мають здебільшого повну форму, але деякі з цих ад'єктивів одержують коротку форму. Вживання коротких форм в обох мовах обмежене, причому за походженням такі форми порівняно з повними – давніші²⁰. Як зазначає В. Коломієць, різниці у функціонуванні коротких форм прикметників належать до одного з найсуттєвіших розходжень у граматиці слов'янських мов²¹.

Українські короткі прикметники не змінюються за родом, числом, відмінком, функціонують тільки у формі називного відмінка однини чоловічого роду. В українській мові збереглося лише кілька якісних коротких форм прикметника (*винен, годен, згоден, варт, здоров, рад, повен* та ін.), напр.: 1. Ні негоди, ні хуртовини – ти єдиний у цьому *винен* (Л. Костенко). 2. *Благословен* той день і час, коли прослалась килимами земля, яку сходить Тарас малими босими ногами (М. Рильський). Українські повні та короткі прикметники можуть бути парними:

¹⁹ Сучасна українська літературна мова. Морфологія, с. 155.

²⁰ Історична типологія слов'янських мов, с. 70.

²¹ В. Т. Коломієць, Слов'янські мови [в:] Енциклопедія „Українська мова”, с. 579.

певний – певен
ласкавий – ласкав.

Специфікою українських коротких ад'єктивів є їхня здатність виконувати і предикативну (як у польській та інших слов'янських мовах), й атрибутивну функцію, пор.: 1. Сад був *зелен*; Був зорепад і *зелен* сад (В. Кудрявцев). 2. Човен *повен* води; Пливе човен, води *повен* (народна пісня). Якщо короткий прикметник знаходиться в атрибутивній позиції, він не узгоджується з іменником у непрямому відмінку, пор.: *Зелен* сад-виноград (П. Тичина); Це ж дерева з його саду, *зелен* саду-винограду (П. Тичина). У сучасному мовленні такі форми сприймають як стилістично забарвлені, а як нейтральні вживають їх повні еквіваленти.

Короткі прикметники у польській мові нерідко сприймаються як застарілі²², пор.: 1. *Dobry żart tynfa wart* (przysłowie). 2. *Pan Skrzetuski [...] bardzo był rad [...]* (H. Sienkiewicz). 3. *Popatrz, proszę, na świat, jaki jest pełen olbrzymich czarnych dziur [...]* (S. Lem). 4. *Ja jestem tobie wdzięczen [...]* (A. Mickiewicz).

У польському мовознавстві такі ад'єктиви зазвичай називають предикативними, що пов'язане з єдиною синтаксичною функцією, яку вони виконують²³. Деякі з коротких польських прикметників мають відповідну повну форму (*zdrów – zdrowy, wesół – wesoly, gotów – gotowy, pewien – pewny, łaskaw – łaskawy* та ін.), деякі – тільки коротку (*powinien, rad, wart, kontent*): 1. *Talerz był pełen zupy*. 2. *Księżyc właśnie na niebie był pełny [...]* (H. Sienkiewicz). 3. *Spróbuję przekonać się, czy on jest naprawdę winien [...]* (J. Iwaszkiewicz). 4. *Dom wart był miliony [...]* (B. Prus). 5. *Najwięcej jednak rad z wyniku tego dnia był Kali [...]* (H. Sienkiewicz). Низка коротких прикметникових форм входить у польські ідіоматичні сполучення, які також уживаються у присудковій функції, напр.: 1. *Teraz mówił: „Boże, bądź miłościw jej grzesznej!”* (E. Orzeszkowa). 2. *Był Bogu ducha winien*. Як і в українській мові, польські короткі прикметники збереглися лише в називному відмінку однини чоловічого роду.

Серед якісних прикметників українська мова репрезентує паралельні стягнені й нестягнені морфологічні форми, причому переважає уживання стягнених форм. Нестягнена форма використовується переважно в поезії, усній народній творчості з ритмомелодійною метою, пор., напр.: 1. *Молодая дівчинонька в садочок виходить* (Леся Українка). 2. *Святеє сонечко зійшло* (Т. Шевченко). 3. *Загляну в гори, в вертепи темнії і в нори, без дна глибокії* (Т. Шевченко). 4. *Ніч яка місячна, зоряна, ясна* (М. Старицький).

Від якісних прикметників в українській і польській мовах можна утворити ступені порівняння, напр.:

високий – вищий – найвищий
dobry – lepszy – najlepszy (див. 6.3.3.).

²² V. Koseska-Toszewa, *dz. cyt.*, s. 43.

²³ *Encyklopedia języka polskiego*, s. 308.

Поширення відносних прикметників становить специфічну рису слов'янських мов на відміну від, скажімо, романських та германських, у яких „відносні ознаки часто передаються іменниками”²⁴ (пор., проте, вживання відносних ад'єктивів у складних номінаціях: англ. *mineral water, compulsory education, Powder Plot*).

Реляційна функція відносних ад'єктивів – забезпечувати зв'язок між номінаціями об'єктів дійсності пов'язана з додатковим комунікативним завданням – передачею конденсованої інформації²⁵, пор., напр.:

міська вежа
кольоровий телевізор
особовий займенник
widny pokój
ościenne państwo
reżyser filmowy.

У значеннях відносних прикметників суміщені ознакове та предметне начала. Саме з тим, що відносні прикметники зберігають у своїй семантиці відношення до назви предмета, пов'язана їхня специфіка – відсутність міри вияву ознаки. Таким чином, ці ад'єктиви, на відміну від якісних прикметників, не мають форм ступенювання і суб'єктивної оцінки. Отже, відносні прикметники мають в українській і польській мовах лише повну форму.

Будь-який прикметник є носієм потенційної предикативності та пропозиції. Проте саме відносні ад'єктиви передають стягнену пропозицію. Сполучення іменника з відносним прикметником сигналізує про конденсацію смислу. Термін „відносні прикметники” відбиває сутність цієї групи слів: у субстантивному словосполученні вони передають відношення між референтами. Пропозитивні властивості прикметника відображають прагнення носіїв слов'янських мов до лаконізму, економії засобів, якими передаються прагматичні наміри, пор., напр.:

I. 1. Блукала вона *курними* дорогами Криму [...] (Р. Іванчук). 2. Ліс ще дрімає в *передранішній* тиші ... (М. Коцюбинський). 3. Мигтять *сніжні* ліси, *степові* простори України (О. Довженко).

II. 1. *Włędny* pielgrzym ogląda się, słucha [...] (A. Mickiewicz). 2. *Chłoptowny* a kot *łowny* z głodu nie zemrą (przysłowie). 3. *W drodze powrotnej* kogut *milczał* ponuro (S. Mrożek).

Водночас у польській мові процес утворення узуальних та okazionalnych відносних прикметників з високою конденсацією пропозиції є активнішим у зіставленні з українською мовою, пор., напр.:

²⁴ Е. М. Вольф, *Прилагательное* [в:] *Лингвистический энциклопедический словарь*, под ред. В. Н. Ярцевой, Москва 1990, с. 398.

²⁵ Див.: І. В. Кононенко, *Пропозитивна семантика прикметника*, „Мовознавство”, 1991, № 5; І. В. Кононенко, *Пропозитивність прикметника в українській і польській мовах*.

twarzowy kapelusz // капелюх, що личить
wykształcenie budowlane // освіта будівельника
buty wiązane // туфлі на шнурках
problem zdrowotny // проблема зі здоров'ям
 але: *zdrowotny proceder* // оздоровча процедура.

Відносні прикметники мають передусім відсубстантивне походження, але можуть також утворюватись від дієслів, прислівників, кількісних числівників, пор.:

металевий // *metalowy*
розбірливий // *czytelny*
сьогоднішній // *dzisiejszy*
потрійний // *potrójny*.

Деякі відносні прикметники утворені шляхом переходу в цей розряд якісних ад'єктивів, напр:

еластичний бинт
łłaska łżeczka młki.

Творення відносних ад'єктивів відбиває фокусування на тій ознаці, яка є найважливішим з точки зору соціуму або окремого мовця знаком ситуації.

Лексичні значення, спосіб утворення та синтаксична роль відносних прикметників дають їм змогу виконувати різноманітні логіко-семантичні функції²⁶. При цьому в мовленні якісні прикметники можуть уживатися у функції як означень, так і присудків, відносні в позиції іменної частини присудка майже не використовуються.

Специфічним для польського вживання є розміщення відносного прикметника в синтагматичній послідовності. Якщо в українському мовленні – згідно з традиційним порядком слів – відносні прикметники, як і якісні, займають положення перед субстантивом, то в польському вживанні вони знаходяться після імені, пор.: [...] *W sprawach natury prawnej ja jestem oblatany* (E. Niziurski).

У випадках, коли сполучення „іменник + відносний прикметник” має високий ступінь зв'язаності або є складною номінацією, перенесення польського ад'єктива з пост- у препозицію може змінювати семантичний статус прикметника: з відносного він перетворюється на якісний і змінює пропозитивний характер, пор.: *literatura piękna* – *piękna literatura* (див. також 4.12., 7.8.1.).

До складу відносних входять прикметники, які у традиційних граматиках виділені в окремий лексико-граматичний розряд присвійних (посесивних). Зазначається, що „присвійні прикметники виражають ознаку предмета за належністю його одиничному власникові, від назви якого вони

²⁶ Про семантичну класифікацію відносних прикметників див.: І. Кононенко, *Прикметник у слов'янських мовах*, с. 62–64.

утворені”²⁷. Проте семантика ад’єктивів, що утворилися від назв осіб і тварин, часто є значно ширшою, ніж семантика належності, пор., напр.:

соловейковий спів (спів соловейка)

balet dziecięcy (balet dla dzieci).

Присвійні прикметники є в усіх слов’янських мовах²⁸. Знаменно, що більшість посесивних ад’єктивів у цих мовах мають суфікси *-ov-* (*-ov-*), *-in-* (*-in-*), *-ий-* (*-i-*), що успадковані з праслов’янської мови²⁹, пор., наприклад, українські та польські ад’єктиви:

батьків

сестрин

княжий

ojców

matczyn

psi.

Особливо поширеними є прикметники – віданімалістичні номінації ознак типу *котячий, lisi*.

В українській мові прикметники від назв людей творяться за допомогою суфіксів *-ів, (-їв), -ин (-їн)*: *лікарів, водіїв, батьків, сестрин, Марійн*, пор. у реченнях: 1. На болоті спала згряя *лебедина* (О. Олесь). 2. Стежина до *маминої* хати петляє через город (В. Скуратівський). 3. Замкнувши *братову* квартиру, вона востаннє обійшла сад (В. Кучер). 4. Коли ж дивлюсь, – баба снує коло моркви, *дідова* мати (О. Довженко). 5. Катря за своєю тугою та за коханням, то й не зважила на *материну* журбу (Марко Вовчок).

6. Водить квочка по садочку
шість дочок і три синочки –
дев’ять *квоччиних* діток
йдуть за нею на ставок.
(Н. Забіла)

Присвійні прикметники в українській мові порівняно з польською вживаються набагато частіше.

У старопольській мові присвійні прикметники утворювались від усіх номінацій осіб: від назв чоловіків за допомогою суфікса *-ów*, від назв жінок

²⁷ Сучасна українська літературна мова: Морфологія, с. 184.

²⁸ Див.: Н. В. Гуйванюк, *Засоби вираження присвійності в українській мові*, Чернівці 1975; А. П. Грищенко, *Структурно-значеннєві особливості присвійних прикметників*, Київ 1976; *Категория притяжательности в славянских и балканских языках*, отв. ред. Вяч. Вс. Иванов, Москва 1989; І. Г. Данильчук, *Функціонально-семантичне поле посесивності в сучасній українській мові*, Одеса 1996; S. Szlifarsztejnowa, *dz. cyt.*; K. Pisarkowa, *Posesywność jako przykład problemu gramatycznego*, „Biuletyn Polskiego Towarzystwa Językoznawczego”, 1974, nr 32.

²⁹ *Историческая типология славянских языков*, с. 78–79; Н. Dalewska-Greń, *dz. cyt.*, s. 314.

– суфікса *-in (-yn)*³⁰: *wujów, Adamów; córczyn, Zosin*. У сучасній польській мові використання присвійних прикметників мало поширене³¹, пор. застигли форми у фразеологізмах і прислів'ї:

judaszowy pocałunek, judaszowe pieniądze

krokodyle (krokodyłowe) łzy

Mądra żona głowy mężowej korona.

Серед відособових присвійних прикметників у сучасній польській мові ще зустрічаються *matczyny* і *ojców*. У польській мові відсутні присвійні ад'єктиви, утворені від особових імен, пор., напр.: *Іванків портфель // teka Jasia*, пор. як виняток:

О, świecie drukowany, marzeń abecadło!

Twój papier kolorowy wśród kartonów chowa

Głębię cudów bezdenną i tak nieodgadłą,

Jak w globusie zakłeta dusza *Kolumbowa*.

(K. Wierzyński)

Як зазначалося, в польській, як і в інших слов'янських мовах, ширше зустрічаються присвійні прикметники, утворені від назв тварин, пор. вживання ад'єктивів *zajęczy, wilczy*: 1. *Psy trafiły na trop zajęczy* (S. Żeromski). 2. [...] *Ma kapelusze i żakiet z zajęczym kołnierzem* (G. Zapolska).

3. [...] *Zaś innych [grzybów] imiona*

Znane tylko w zajęczym lub wilczym języku,

Od ludzi nie ochrzczone;

A jest ich bez liku.

(A. Mickiewicz)

4. *Byli to żołnierze ubrani w barwę czerwoną, dworską, i w wilcze kapuzy* (H. Sienkiewicz). 5. *I rozkwitło wilka jego wilcze życie* (S. Dobrowolski).

Присвійні прикметники від назв тварин та відіменникові посесивні прикметники на *-ski* часто передають ознаки матеріалу, властивості та ін., наближуючись до відносних та якісних прикметників, пор.:

wilcze futro

orle spojrzenie

korona cesarska

odwaga ułańska.

³⁰ P. Bąk, *dz. cyt.*, s. 167.

³¹ K. Pisarkowa, *dz. cyt.*; *Категория посесивности в славянских и балканских языках*, Москва 1989, с. 134; *Gramatyka współczesnego języka polskiego. Morfologia*, Warszawa 1984, s. 378.

6.3.2. Морфологічні категорії прикметника Morfologiczne kategorie przymiotnika

Граматичні категорії прикметника, з одного боку, виступають як залежні від іменника, з другого боку, мають своєрідні засоби вираження. Спільними для української та польської мов морфологічними категоріями ад'єктивів є рід, число та відмінок, специфічною для польської мови є категорія персональності.

Категорія чоловічого, жіночого та середнього роду прикметників визначається їхньою здатністю бути залежними словами іменників із відповідними родовими формами, напр.: *радісна дівчинка, szklany talerz*.

Коливання форм виявляють прикметники, які узгоджені з іменниками подвійного роду, пор.:

нова листоноша – новий листоноша
mała sierota – mały sierota.

Специфічними для різних слов'янських мов є прикметникові форми множини. В українській мові такі форми у називному відмінку не залежать від родової належності означуваного іменника. У східнослов'янських мовах в усіх відмінках множини прикметники трьох родів мають спільні форми, напр.: *добрі хлопчики, дівчатка, відра*. Характерною прикметою польської мови є розрізнення чоловічо-особових і нечоловічо-особових форм у множині в сполученнях іменника з прикметником.

Категорія персональності знаходить вираження у називному та знахідному відмінках множини. У знахідному відмінку множини польські чоловічо-особові форми збігаються з родовим, нечоловічо-особові – з називним відмінком.

В українській і польській мовах, як і в більшості слов'янських, розрізняються твердий і м'який типи відмінювання, що визначаються характером кінцевого приголосного основи³². В обох мовах тип основи істотно не впливає на закінчення прикметників, відмінність форм позначається на правописних нормах. Від кінцевого приголосного основи залежить написання закінчень, можливості чергування. В українській мові до твердої групи належать не тільки якісні та відносні прикметники, які в чоловічому роді однини мають закінчення *-ий*, але й присвійні із суфіксами *-ів, -їв, -ин*, а також короткі прикметники. Закінчення прикметників м'якої групи *-ій, -є, -я, -ю* передають м'яку вимову кінцевих приголосних основи: *син'-ій, син'-є, син'-я*, пор.:

³² Див.: И. Леков, *ззнач. праця*, с. 51–52; S. Gogolewski, *dz. cyt.*

Тверда група			
Однина			
	Чоловічий рід	Середній рід	Жіночий рід
Н.	нов-ий	нов-е	нов-а
Р.	нов-ого	нов-ого	нов-ої
Д.	нов-ому	нов-ому	нов-ій
З.	=Н. або Р.	нов-е	нов-у
О.	нов-им	нов-им	нов-ою
М.	нов-ому (-ім)	нов-ому (-ім)	нов-ій
Н.	брат-ів	братов-е	братов-а
Р.	брат-ового	братов-ого	братов-ої
Д.	брат-овому	братов-ому	братов-ій
З.	=Н. або Р.	братов-е	братов-у
О.	брат-овим	братов-им (-ім)	братов-ою
М.	брат-овим	братов-ому (-ім)	братов-ій
Множина			
Н.	нов-і	братов-і	
Р.	нов-их	братов-их	
Д.	нов-им	братов-им	
З.	=Н. або Р.	=Н. або Р.	
О.	нов-ими	братов-ими	
М.	нов-их	братов-их	
М'яка група			
Однина			
	Чоловічий рід	Середній рід	Жіночий рід
Н.	давн-ий	давн-е	давн-я
Р.	давнь-ого	давнь-ого	давнь-ої
Д.	давнь-ому	давнь-ому	давн-ій
З.	=Н. або Р.	давн-е	давн-ю
О.	давн-ім	давн-ім	давнь-ою
М.	давнь-ому (-ім)	давнь-ому (-ім)	давн-ій
Н.	безкра-їй	безкра-е	безкра-я
Р.	безкрай-ого	безкрай-ого	безкрай-ої
Д.	безкрай-ому	безкрай-ому	безкра-їй
З.	=Н. або Р.	безкра-е	безкра-ю
О.	безкра-їм	безкра-їм	безкрай-ою
М.	безкрай-ому	безкрай-ому (-їм)	безкра-їй
Множина			
Н.	давн-і	безкра-ї	
Р.	давн-іх	безкра-їх	
Д.	давн-ім	безкра-їм	
З.	=Н. або Р.	=Н. або Р.	
О.	давн-іми	безкра-їми	
М.	давн-іх	безкра-їх	

Особливі форми відмінювання мають в українській мові складні прикметники на *-лиций*, пор.:

Однина			Множина
Чоловічий рід	Середній рід	Жіночий рід	
Н. яснолиц-ий	яснолиц-е	яснолиц-я	яснолиц-і
Р. яснолиць-ого	яснолиць-ого	яснолиць-ої	яснолиц-их
Д. яснолиць-ому	яснолиць-ому	яснолиц-ій	яснолиц-им
З. = Н. або Р.	яснолиц-е	яснолиц-ю	=Н. або Р.
О. яснолиц-им	яснолиц-им	яснолиць-ою	яснолиц-ими
М. яснолиць-ому (-ім)	яснолиць-ому (-ім)	яснолиц-ій	яснолиц-их

У польській мові основа прикметників закінчується на твердий, м'який або стверділий приголосний. Якщо основа закінчується на м'який чи стверділий приголосний, то при відмінюванні вона не змінюється, при основі на твердий чи стверділий приголосний *sz*, *ź* можливі чергування, пор. чоловічо-особові форми множини:

radosny – radosne – radośni
głuchy – głuche – głusi
duży – duże – duzi.

Зміни відбуваються в основах на задньоязикові *k* і *g*: форми чоловічого й середнього роду утворюються від основи на м'які *k'* і *g'*: *dtuga – dtugi – dtugie*. У таких випадках польським прикметникам м'якої групи відповідають українські ад'єктиви твердої групи, пор.: *maleńki* // *маленький*.

Тверда група

Однина			Множина	
Чоловічий рід	Жіночий рід	Середній рід	Чоловічо-особова форма	Нечоловічо-особова форма
Н. woln-y	woln-a	woln-e	woln-i	woln-e
Р. woln-ego	woln-ej	woln-ego	woln-ych	woln-ych
Д. woln-emu	woln-ej	woln-emu	woln-ym	woln-ym
З. woln-ego	woln-ą	woln-e	woln-ych	woln-e
О. woln-ym	woln-ą	woln-ym	woln-y mi	woln-y mi
М. woln-ym	woln-ej	woln-ym	woln-ych	woln-ych

Однина			Множина	
Чоловічий рід	Середній рід	Жіночий рід	Чоловічо-особова форма	Нечоловічо-особова форма
Н. tan-i	tan-ie	tan-ia	tan-i	tan-ie
Р. tan-iego	tan-iego	tan-iej	tan-ich	tan-ich

Д.	tan-iemu	tan-iemu	tan-iej	tan-im	tan-im
З.	tan-i, -ego	tan-ie	tan-ia	tan-ich	tan-ie
О.	tan-im	tan-im	tan-ia	tan-imi	tan-imi
М.	tan-im	tan-im	tan-iej	tan-ich	tan-ich

Пор. систему відмінювання прикметників в українській і польській мовах:

		Однина				
Чоловічий рід		Жіночий рід		Середній рід		
Н.	добр-ий	dobr-y	добр-а	dobr-a	добр-е	dobr-e
Р.	добр-ого	dobr-ego	добр-ої	dobr-ej	добр-ого	dobr-ego
Д.	добр-ому	dobr-emu	добр-ій	dobr-ej	добр-ому	dobr-emu
З.	добр-ий, -ого	dobr-y, -ego	добр-у	dobr-a	добр-е	dobr-e
О.	добр-им	dobr-ym	добр-ою	dobr-a	добр-им	dobr-ym
М.	добр-ому	dobr-ym	добр-ій	dobr-ej	добр-ому	dobr-ym

		Множина	
Чоловічо-особова форма		Нечоловічо-особова форма	
Н.	добр-і	dobrz-y (ludzie)	dobr-e (książki)
Р.	добр-их	dobr-ych	dobr-ych
Д.	добр-им	dobr-ym	dobr-ym
З.	добр-і, -их	dobr-ych	dobr-e
О.	добр-ими	dobr-ymi	dobr-ymi
М.	добр-их	dobr-ych	dobr-ych

У називному відмінку однини українські прикметники мають закінчення *-ий (-ій)* (ч.р.), *-а (-я)* (ж.р.), *-е (-є)* (с.р.): *молодий, синій; молода, синя; молоде, синє*. Кінцевий *-й* в українській (а також серед слов'янських – у російській) мові зберігся з часів праслов'янської мови³³. Польські прикметники мають у називному відмінку однини закінчення *-у, -і* (ч.р.), *-а* (ж.р.), *-е* (с.р.): *dobry, miękki; dobra, miękka; dobre, miękkie*. У польській мові закінчення *-у* отримують прикметники чоловічого роду на твердий, стверділий приголосний і *-ch*: *gruby, głuchy*; закінчення *-і* мають прикметники чоловічого роду на м'який приголосний і *g, k*: *ostatni, gładki*.

У непрямих відмінках однини прикметники в обох мовах мають однакові закінчення в чоловічому й середньому роді; знахідний відмінок прикметників чоловічого роду при позначенні істот збігається з родовим, при позначенні неістот – з називним відмінком. Прикметники жіночого роду однини мають свої відмінкові форми.

У родовому та давальному відмінках однини прикметники чоловічого і середнього родів та в родовому й орудному жіночого роду в українській мові мають закінчення з початковим *-о-*, в польській мові – з початковим *-e-*.

У знахідному відмінку однини форма прикметників чоловічого роду в українській та польській мовах залежить від семантики іменника, з яким узгоджується прикметник: якщо іменник означає живу істоту, прикметник

³³ Історична типологія слов'янських мов, с. 75.

має форму родового відмінка, якщо ж іменник позначає неживий предмет, прикметник виступає у формі називного відмінка, відповідно до відмінка означуваного іменника. Прикметники середнього роду у знахідному відмінку мають форму називного відмінка.

Місцевий відмінок однини українських прикметників чоловічого й середнього роду має варіанти закінчення *-ому* та *-ім*: *на молодому, на синьому – на молодім, на синім*. У польській мові орудний і місцевий відмінки однини прикметників чоловічого і середнього роду набувають закінчення *-ут* при твердій основі та *-ім* при м'якій основі: *dobrym, miękkim*.

Характерною рисою польської системи відмінювання прикметників жіночого роду є синкретизм родового, давального і місцевого відмінка: *now-ej*.

Як вже зазначалося, у множині українські прикметники трьох родів мають однакові закінчення, пор.: *дорог-і (сини, доньки, села)*.

У називному відмінку множини польських прикметників чоловічого роду розрізняються чоловічо-особова й нечоловічо-особова форми. Чоловічо-особові форми прикметників у називному відмінку множини мають закінчення *-і* (перед *-і* відбувається пом'якшення кінцевого приголосного: *śniady – śniadzi*) або закінчення *-у* (після стверділих приголосних): *obcy*; нечоловічо-особові форми мають закінчення *-е*: *złe, nowe*.

Можливе чергування: *głuchy chłopiec – głusi chłopcy*. У знахідному відмінку множини чоловічо-особові форми збігаються із родовим, нечоловічо-особові – з називним відмінком. Нейтральними щодо вияву граматичних категорій є нечисельні групи невідмінюваних ад'єктивів, що найбільш поширені у східнослов'янських мовах³⁴, пор., напр.:

хакі // khaki
бордо // bordo
міні // mini
маренго
беж
електрик
blond.

6.3.3. Ступені порівняння прикметників Stopniowanie przymiotników

Ступенювання прикметників передбачає порівняння ознак у прикметників щодо певної норми³⁵. Категорія ступенів порівняння є міжрівневою.

³⁴ И. Леков, *ззнач. праця*, с. 51.

³⁵ Див.: Ю. О. Карпенко, *Ступені порівняння прикметників в українській мові*, „Українська мова і література в школі”, 1960, № 1; Н. М. Костусяк, *Категорія ступенів порівняння прикметників і прислівників*, Луцьк 2002; А. Nagórko, *Zarys gramatyki polskiej (ze słowotwórstwem)*, s. 148.

Форми ступенювання є не власне граматичними, а лексико-граматичними. Як зазначається в академічній граматиці української мови, „якщо форми роду, числа і відмінка прикметників служать лише засобами граматичного узгодження назви ознаки з назвою предмета, то ступені порівняння і форми безвідносного ступенювання є засобами характеристики об'єктивної ознаки предмета, вираженого іменником”³⁶. Отже, основне призначення ступенів порівняння – вираження міри ознаки в одному предметі щодо іншого, пор.:
багатий – багатший (більш багатий) – найбагатший (найбільш багатий) // bogaty – bogatszy (bardziej bogaty) – najbogatszy (najbardziej bogaty).

У польській граматичній традиції ступені порівняння прикметників і прислівників уважаються словотвірними категоріями³⁷.

Форми вищого та найвищого ступеня у слов'янських мовах утворюють якісні прикметники. Засобами творення ступенів порівняння є суфіксація і префіксація, синтетичні форми. Ступені порівняння української та польської мов мають узгоджувані з іменниками форми роду, числа й відмінка, у польській мові – чоловічо-особову форму.

Форми ступенів порівняння прикметників мають в обох мовах просту (синтетичну) й складну (аналітичну) форми. Для вираження інтенсивності ознаки одного предмету щодо іншого українська й польська мови мають специфічні форми сполучуваності ступенів порівняння з іншими словами.

В українській мові проста форма вищого ступеня твориться додаванням до основи прикметників суфіксів *-ш-*, *-ч-*, *-іш-*, при цьому суфікси *-ок-*, *-ек-*, *-к-* випадають, відбувається чергування приголосних:

дешевий – дешевший
товстий – товстіший
глибокий – глибший
дорогий – дорожчий.

Синтетичні форми вищого ступеня у польській мові утворюються за допомогою суфікса *-sz-*, якщо основа слова закінчується на приголосний: *młody – młodszy*. Якщо основа прикметника закінчується групою приголосних або на *-n-*, вживається суфікс *-ejsz-*:

bystry – bystrzejszy
równy – równiejszy.

У прикметників із суфіксами *-k-*, *-ek-*, *-ok-* вищий ступінь утворюється безпосередньо від кореня: *wyższy*. При утворенні форм вищого ступеня можливі чергування:

drogi – droższy
wesoły – weselszy
starszy – starsi.

³⁶ Сучасна українська літературна мова: Морфологія, с. 148.

³⁷ H. Dalewska-Greń, dz. cyt., s. 321.

При зіткненні кількох приголосних у кінці основи вживається суфікс *-ejsz-* й відбувається чергування: *szczupły – szczuplejszy*.

Деякі українські та польські прикметники утворюють паралельні форми вищого ступеня за допомогою різних суфіксів, напр.:

старший – старіший
молодший – молодіший
mędrszy – mądrzejszy
częstszy – częściejszy.

Пор. основні форми утворення вищого ступеня прикметників в обох мовах:

українська мова			польська мова		
<i>молодий</i>	<i>-ш-</i>	<i>молодший</i>	<i>stary</i>	<i>-sz-</i>	<i>starszy</i>
<i>дешевий</i>		<i>дешевіший</i>	<i>gruby</i>		<i>grubszy</i>
<i>дужий</i>	<i>-ч-</i>	<i>дужчий</i>	<i>chytry</i>	<i>-ejsz-</i>	<i>chytrzejszy</i>
<i>дорогий</i>		<i>дорожчий</i>	<i>ostrzy</i>		<i>ostrzejszy</i>
<i>веселий</i>	<i>-іш-</i>	<i>веселіший</i>	<i>sprytny</i>		<i>sprytniejszy</i>
<i>товстий</i>		<i>товстіший</i>	<i>ładny</i>		<i>ładniejszy</i>

Аналітичні форми вищого ступеня утворюються способом додавання допоміжних слів зі значенням ступеня до форми першого ступеня. Вираження значення більшого ступеня передається за допомогою незмінних прислівників вищого ступеня *більш // bardziej* і вихідної форми прикметника, значення зменшення ознаки досягається за допомогою незмінних слів *менш // mniej*:

більш цікавий // bardziej ciekawy
менш цікавий // mniej ciekawy.

Частина форм вищого ступеня в українській і польській мовах утворюється від інших основ суплетивним способом:

добрий – кращий
поганий – гірший
великий – більший
dobry – lepszy
wielki – większy
zły – gorszy
mały – mniejszy.

Наближеними до форм вищого ступеня порівняння прикметників в українській мові (переважно у Галичині) є утворення з префіксом *за-* типу *задовгий, занизький*. У польській мові їм відповідає сполучення „прийменник *za* + прикметник”: *za długi, za niski*.

В українській мові форми найвищого ступеня прикметників утворюються за допомогою префікса *най-* від форм вищого ступеня:

кращий – найкращий
більший – найбільший
вищий – найвищий.

Посилити значення найвищого ступеня можна за допомогою префіксів як-, що-: *якнайкращий, щонайменший*.

У польській мові синтетичні форми найвищого ступеня утворюються тим самим способом – приєднанням префікса *naj-* до форми вищого ступеня: *starszy – najstarszy*. Посилення значення найвищого ступеня досягається додаванням займенникового прислівника *jak*: *jak najspokojniejszy*.

Пор. утворення синтетичних форм найвищого ступеня прикметників від форм вищого ступеня:

українська мова			польська мова		
<i>молодший</i>	<i>най-</i>	<i>наймолодший</i>	<i>starszy</i>	<i>naj-</i>	<i>najstarszy</i>
<i>дешевший</i>		<i>найдешевший</i>	<i>grubszy</i>		<i>najgrubszy</i>
<i>дужчий</i>		<i>найдужчий</i>	<i>chytrzejszy</i>		<i>najchytrzejszy</i>
<i>дорожчий</i>		<i>найдорожчий</i>	<i>ostrzejszy</i>		<i>najostrzejszy</i>
<i>веселіший</i>		<i>найвеселіший</i>	<i>sprytniejszy</i>		<i>najsprytniejszy</i>
<i>товстіший</i>		<i>найтовстіший</i>	<i>ładniejszy</i>		<i>najładniejszy</i>

Аналітичні форми найвищого ступеня в українській мові утворюються за допомогою слів *найбільш, найменш* і вихідної форми прикметника: *найбільш відомий*; у польській мові – за допомогою слів *najwięcej, najbardziej, najmniej* і форм прикметників: *najbardziej wartościowy*.

Українські та польські мовознавці закликають до переважного вживання синтетичних форм ступеня щодо аналітичного, проте у мовній практиці широко вживаються й аналітичні форми³⁸.

В українській мові вживають описові форми найвищого ступеня, що складаються з форм вищого ступеня і зворотів з прийменниками *за, з, від, над*: *вищий за всіх, від усіх, з усіх, над усе*, у польській – із форм найвищого або вищого ступеня і зворотів із прийменниками (*z*) *ze, od*: *najładniejszy ze wszystkich, gorszy od innych*.

Функціонування українських і польських форм найвищого ступеня прикметників у художніх текстах здебільшого посилює експресію мовлення, пор.:

I. 1. Де б не пішов я, у які світи, завжди у серці *найдорожча* ти (А. Малишко). 2. Кожна людина на віку має *найкращі* слова (М. Стельмах). 3. Тягнирядна знати – *од усіх* на цілу голову *вищий* (А. Головка). 4. В давніх літописах наших єсть одно оповідання, що зворушує у серці *найсвятіші* почування (М. Вороний).

II. 1. W samotności nawet, gdy była beczynną, zachowywała *najcharakterystyczniejszą* cechę swojej powierzchowności: głowę miała podniesioną i spuszczone powieki (E. Orzeszkowa). 2. Ziściły się jej *najgorętsze* pragnienia (E. Orzeszkowa). 3. W godzinę późną wysypało się mnóstwo *co najbiedniejszego* ludu z zawałów

³⁸ Поп.: В. Bartnicka, Н. Rybicka, *Analiza statystyczna form stopniowania opisowego w języku polskim, czeskim i słowackim* [w:] *Zagadnienia kategorii stopnia w językach słowiańskich*, red. Н. Orzechowska, t. IV, Warszawa 1984, s. 138; I. Maryniakowa, *dz. cyt.*, s. 99.